

Fenomén stability hraníc v priestore stredovýchodnej a juhovýchodnej Európy.

Daniel Gurňák

Abstract

Phenomenon of frontiers stability in east-central and south-east Europe.

The presented paper is aimed at phenomenon of frontiers stability in claimed territory during period 1001-2000. It analyses two aspects: stability and topicality of frontiers. The analyse of stability of frontiers also takes note of hierarchical level of frontiers. Results of our research are presented in the Map of stability and topicality of frontiers.

Úvod

V našich prácach sa systematicky snažíme hodnotiť z politicko-geografického hľadiska vývoj politickej mapy v priestore stredovýchodnej a juhovýchodnej Európy (Gurňák 1999, 2001, 2002). Predkladaný príspevok je zameraný na analýzu vývoja štátnych hraníc. Význam štátnych hraníc pre vývoj spoločnosti a formovanie socio-ekonomických štruktúr krajiny netreba opätovne zdôrazňovať. Viacerí autori sa v podstate zhodujú v prirovnaniach hraníc k „politickým izobarám“ (Barbag 1987) a považujú ich za jeden najvýznamnejších politicko-geografických fenoménov (Ištók 2003). Zároveň možno konštatovať, že hranice ako také, ale aj problematika s nimi spojená (prihraničné regióny, medzinárodné vzťahy atď.) tvoria v súčasnej regionálnej a socio-ekonomickej geografii jednu z najpertraktovanejších tém.

Cieľom nášho výskumu prezentovaného v tomto príspevku bola snaha zmapovať fenomén stability a aktuálnosti štátnych hraníc v priestore stredovýchodnej a juhovýchodnej Európy za tisícročné obdobie a poskytnúť tak kvalitné podklady pre geografické analýzy, ktoré sa hranicami zaoberajú, či už priamo alebo len okrajovo.

Vymedzenie sledovaného územia

Sledované územie sme pomenovali ako stredovýchodná a juhovýchodná Európa. Vymedzili sme ho ako „priestor medzi veľmocami“ Ruskom a Nemeckom. Pretože tento priestor netvorí jednotný prírodný celok, vyznačuje sa veľkou diferenciáciou. Jedná sa približne o územie vymedzené štyrmi moriami (Baltským, Jadranským, Egejským a Čiernym). Tento priestor sa vyznačuje veľkou rôznorodosťou prírodnej krajiny. Zo skúmaného mapového výrezu sme vylúčili dnešné územie Nemecka, vzhľadom na jeho komplikovaný vnútorný historicko-geografický a teritoriálny vývoj v druhom miléniu.

Postup získavania základného súboru dát

Základnou prácou pri našom výskume bolo čo najpodrobnejšie zmapovanie územného vývoja štátov na sledovanom území v časovom období od roku 1001 až do roku 2000 (vrátane). Podstata práce spočívala v zmapovaní priebehu hraníc štátov, či ich autonómnych celkov za celé sledované obdobie. Týmto mapovaním sme získali na vyčlenenom mapovom výreze 6174 hraničných úsekov (z nich sme následne analyzovali 3814, nespracovávali sme hranice v rámci územia Nemecka). Vzhľadom k tomu, že sme spracovali príslušnosť všetkých územných jednotiek vyčlenených týmito hraničnými úsekmi k jednotlivým štátom, bolo možné následne analyzovať stabilitu a aktuálnosť jednotlivých hraničných úsekov.

Mapa stability a aktuálnosti hraníc

Hranice napriek všetkým optimistickým tvrdeniam regióny nespájali, ale predovšetkým rozdeľovali. Predpokladáme, že môžeme postulovať nasledujúce tvrdenie: "Čím je hranica stabilnejšia a aktuálnejšia, tým väčšie rozdiely možno predpokladať medzi regiónmi, ktoré oddeľuje." V tomto tvrdení, resp. predpoklade sa nám objavujú dva termíny, ktoré treba definovať. Pod stabilitou hraníc chápeme schopnosť hraníc zachovať si svoj priebeh v krajine a svoju hierarchickú úroveň čo najdlhší čas bez zmien. Pod pojmom aktuálnosť hraníc chápeme mieru časovej vzdialenosti poslednej existencie daného priebehu hraníc od súčasnosti (v našom prípade sme za ňu považovali rok 2000).

Okrem zistenia samotného faktu existencie určitej hranice sme sa však pokúsili aj o stanovenie jej hierarchickej úrovne podľa toho, či šlo o hranicu medzi dvoma nezávislými štátmi, alebo o hranicu medzi nižšími autonómnymi, či vazalskými celkami, prípadne krajinami v rámci personálnej, či reálnej únie a pod. Hodnotu stability hraničného úseku sme tak získali násobením doby jeho existencie (v rokoch) a jeho relatívnou hierarchickou úrovňou vyjadrenou v percentách. Hierarchickú hodnotu sme stanovovali podľa zvolenej orientačnej stupnice (100% „plná“ štátna hranica, 75% hranica poplatného štát. útvaru, 50% hranica v rámci konfederácie, 35% hranica v rámci decentralizovanej federácie, 15% hranica medzi štátnym a autonómnym celkom) empiricky na základe znalosti historických a politických reálií. Relatívne najjednoduchším zisťovaním bolo určenie miery aktuálnosti hraníc, teda zistenie letopočtu, kedy naposledy daný hraničný úsek existoval.

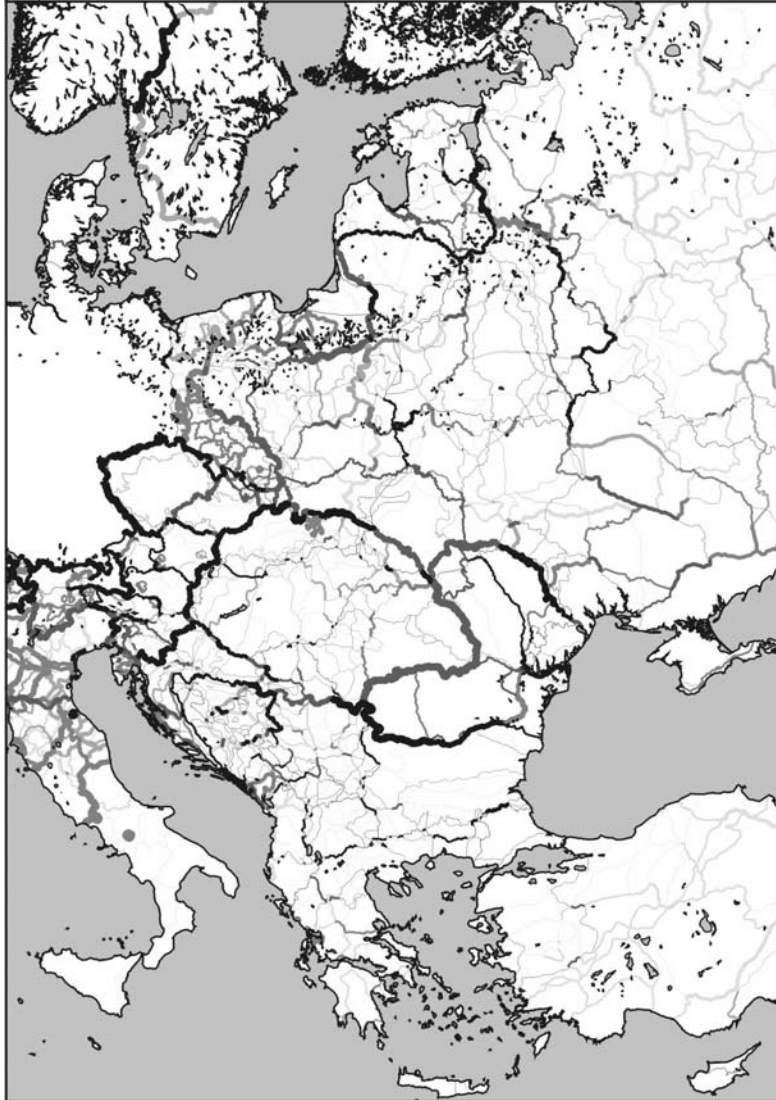
Uvedená metóda podľa nášho názoru oveľa presnejšie zobrazuje sledovaný fenomén, než metóda využívajúca len porovnanie priebehu hraničných línií v niekoľkých stanovených obdobiach (presnejšie okamžikoch) (Barbag 1987), keďže zachytáva vývoj hraníc počas celého sledovaného obdobia. Uvedomujeme si, že aj nami aplikovaná metóda má svoje slabiny, najmä v značnej miere subjektivity pri určovaní hierarchickej úrovne hraníc. Napriek tomu si myslíme, že snaha zohľadniť i tento aspekt hraníc je odôvodnená, pretože pri jej neakceptovaní by došlo k veľmi skresleným výsledkom. Rovnako možno oponovať i argumentom, že sa stačilo venovať, len najvyššej hierarchickej úrovni hraníc, t. j. hraniciam nezávislých štátov. Túto námietku by bolo možné akceptovať v prípade výskumu v modernej dobe, avšak určite nie v starších historických obdobiach typických pestrou paletou vazalských vzťahov medzi jednotlivými štátnymi útvarmi. Okrem uvedených aspektov nami použitej metódy považujeme za nutné upozorniť i na jeden sprievodný jav. Uvedená metóda nezohľadňuje kontinuitu existencie danej hranice. V niektorých prípadoch tak dochádza k viac menej náhodnému prekryvu napr. relatívne aktuálnej, ale efemérnej hranice s inou často až veľmi archaickou, ale relatívne stabilnou hranicou, čo by mohlo niekedy zväzdať k mylnej interpretácii, avšak i tieto prípady je možné pozorným sledovaním odhaliť.

Na záver opisu nášho postupu možno konštatovať, že celkovú mieru stability sledovaných hraníc sme získali v hodnotách, ktoré možno vyjadriť ich relatívnym podielom na plnej existencii počas sledovaného obdobia (od maxima 1000 rokov x 1 (100%) až po minimum 1 rok x 0,01 (1%)) vyjadrenom v %. Najvhodnejšou kartografickou metódou na zobrazenie tohto fenoménu sa v tomto prípade javí odstupňovaná hrúbka línií. Aktuálnosť štátnej hranice je možné zobrazit' buď typom čiar, alebo jej odtieňom. Vzhľadom na množstvo detailov sme považovali za vhodné použiť odtiene čiar. Možné je ju vyjadriť v % zo sledovaného časového obdobia.

**Mapa stability a aktuálnosti hraníc
v období rokov 1001-2000**
Map of stability and topicality of frontiers
during period 1001-2000

Autor: **Daniel Gurňák**
Author:

Mapa č. **1**
Map

Stabilita hraníc:
Stability of frontiers:

—	0,1 - 4,9 %
—	5,0 - 9,9 %
—	10,0 - 24,9 %
—	25,0 - 49,9 %
—	50,0 - 74,9 %
—	75,0 - 88,5 %

Aktuálnosť hraníc:
Topicality of frontiers:

—	100 %
—	90 - 99 %
—	70 - 89 %
—	50 - 69 %
—	1 - 49 %

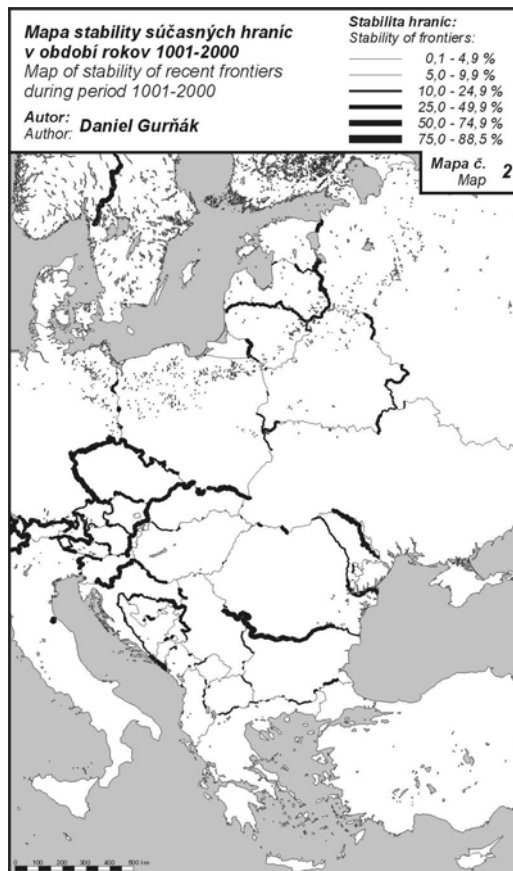
0 100 200 300 400 500 km

Stručná analýza stability a aktuálnosti hraníc v stredovýchodnej a juhovýchodnej Európe

Základným výstupom nášho výskumu je mapa stability a aktuálnosti hraníc (Mapa č. 1). Už pri zbežnom pohľade je zrejmé, že získané výsledky nás môžu inšpirovať k hľadaniu rôznych súvislostí. Najzaujímavejším zistením je fakt, že sledovaný priestor sa nám rozdelil niekoľkými veľmi stabilnými hranicami na viacero regiónov, ktoré sú ďalej členené menej stabilnými hranicami. V zásade možno vysledovať hranice „vnútorného“ (dnešného) Nemecka na línii Odra-severozápadné a juhozápadné hranice Česka a približne rakúsko-nemecké hranice. Druhú líniu tvoria hranice „vonkajšieho“ Nemecka, t. j. bývalé hranice Sv. ríše rímskej vedúce po východných hraniciach Pomoranska, Sliezska, Moravy, Rakúska (dnešná západná hranica Burgenlandu), Slovinska a Istrie s pokračovaním na juhu po historických hraniciach Benátska a Južného Tirolska k švajčiarskym hraniciam. Typické pre túto líniu je, že s výnimkou západnej hranice Slovenska a juhovýchodnej hranice Slovinska táto hraničná línia už netvorí štátne hranice

(zaujímavý je fakt, že v rokoch 1945-1991/2 ani spomenuté výnimky až na Slovensko-rakúsku hranicu neexistovali). Pás územia medzi týmito dvoma líniami je následne rozdelený relatívne stabilnými hranicami na sliezske, česko-moravskú a rakúsko-slovinskú časť, ktoré sú ďalej členené menej stabilnými hraničnými líniami na relatívne kompaktné regióny. Ďalším výrazne ohraničeným priestorom je bývalé Uhorsko so stabilnými hranicami na oblúku Karpát, ktoré je však menej výrazne oddelené od Chorvátska. Podobne veľmi stabilnými hranicami je oddelený priestor historického Valašska a Moldavska. Poslednou výraznou súvislou hraničnou líniov sú hranice historického Pobaltia (Východné Prusko, Lotyšsko a Estónsko). Na ostatnom území možno pozorovať už rádovo menej stabilné hraničné línie, ktoré len na určitých úsekoch vykazujú vyššiu mieru stability. Medzi tieto územia patrí poľsko-bielorusko-litovsko-západoukrajinský priestor, ktorý je len málo výrazne oddelený od vlastného Ruska. Druhým priestorom je Balkán, kde sa až na lokálne výnimky (Čierna Hora, Dubrovnik a pod.) nevyprofilovali stabilnejšie hraničné línie.

Zaujímavá je stabilita aktuálnych, teda súčasných štátnych a vnútroštátnych hraníc (Mapa č. 2). Pozoruhodný je najmä fakt, že v sledovanom priestore ostro kontrastuje úroveň stability jednotlivých hraničných úsekov. Z krajín, ktoré sa v sledovanom priestore nachádzajú má najstabilnejšie hranice ako celok Česko. Slovensko, Slovinsko a Lotyšsko majú približne polovicu hraníc výrazne stabilnú, zvyšnú polovicu málo stabilnú. Ostatné štáty v regióne majú

až na jednotlivé hraničné úseky málo stabilizované hranice, ktoré poväčšine vznikli až v 20. storočí. Dnešné Rakúsko je niekde na rozhraní druhej a tretej skupiny štátov. Obzvlášť pozoruhodným fenoménom je existencia veľmi stabilných vnútroštátnych hraníc, a to v dvoch prípadoch: západná hranica Burgenlandu v Rakúsku a najmä hranica separatistickej Podnesterskej republiky v Moldavsku.

Záver

Naším cieľom bolo najmä zmapovanie fenoménu stability hraníc v sledovanom priestore stredovýchodnej a juhovýchodnej Európy. Hlavným výstupom nášho výskumu je mapa stability a aktuálnosti týchto hraníc. Zistili sme, že sledované územie sa rozčlenilo niekoľkými výrazne stabilnými líniami do viacerých regiónov, ktoré sa buď členia relatívne stabilnými hranicami na nižšej úrovni na menšie regióny (západná časť sledovaného územia) alebo sú doslova križované viac-menej chaotickou spleťou málo stabilných hraničných línii (najmä východná a južná časť sledovaného územia). Vzhľadom na nedostatok priestoru, sme sa obmedzili len na stručný opis sledovaného javu a nepustili sme sa do jeho hĺbkovej analýzy. Ako sme už spomenuli v úvode, problematika hraníc je v súčasnej geografii veľmi aktuálna. Sme presvedčení, že náš výstup môže poskytnúť širšej geografickej obci námety, inšpiráciu alebo i podporné argumenty pri analyzovaní interregionálnych vzťahov, skúmaní regionálnych disparít a iných fenoménov nadväzujúcich na uvedenú problematiku.

Tento príspevok vznikol v rámci riešenia projektu 1/0032/03, ktorému bol udelený finančný príspevok grantovou agentúrou VEGA.

Literatúra:

- Baar, V. (1995): Administrative Frontiers as Lines of Tension among States and Regions, Geografické štúdie, No. 1, Univerzita Mateja Bela, Banská Bystrica*
- Barbag, J. (1987): Geografia polityczna ogólna, PWN, Warszawa*
- Blažík, T. (1992): Geopolitické dôsledky vývoja po roku 1989 v krajinách Strednej a Východnej Európy, Geografické informácie 1, Univ. Konštantína Filozofa, Nitra, s. 30 – 35*
- Gurňák, D. (1999): Niektoré teoreticko-metodologické problémy historicko-geografického výskumu územného vývoja štátov, In: Minár, J. – Trizna, M. ed. (1999): Teoreticko-metodologické problémy geografie, príbuzných disciplín a ich aplikácie, UK Bratislava*
- Gurňák, D. (2001): Teritoriálna a štátoprávna stabilita štátov v procese historicko-geografického vývoja stredovýchodnej a juhovýchodnej Európy, In: Novák, S. ed. (2001): Geografické aspekty stredoevropského priestoru, Masarykova univerzita v Brně, Brno*
- Gurňák, D. (2002): Vplyv vojenských konfliktov na teritoriálnu a štátoprávnu stabilitu krajín stredovýchodnej a juhovýchodnej Európy, In: Matlovič, R. ed. (2002): Folia geographica 6, Prešovská univerzita, Fakulta humanitných a prírodných vied, Prešov*
- Ištok R. (2003): Politická geografia a geopolitika, Prešovská univerzita, Fakulta humanitných a prírodných vied, Prešov*

RNDr. Daniel Gurňák,

Katedra regionálnej geografie, Prírodovedecká fakulta UK, Mlynská dolina, 842 15 Bratislava, Slovenská Republika

tel.: 00421 2 60296622, e-mail: gurnak@fns.uniba.sk

Citácia článku

Guriňák, D. (2003): **Fenomén stability hraníc v priestore stredovýchodnej a juhovýchodnej Európy**, In: Novák, S. ed. (2003): Geografické aspekty stredoevropského priestoru, Masarykova univerzita v Brně, Brno, s. 21 – 25, ISBN 80-210-3208-1